

Jernej Zupančič*

POLOŽAJ SLOVENSKE MANJŠINE NA AVSTRIJSKEM KOROŠKEM V POSTMODERNEM DRUŽBENEM UTRIPU

*Izvirni znanstveni članek
COBISS 1.01
DOI: 10.4312/dela.58.49-75*

Izvleček

Prispevek prikazuje sodobne prostorske in socialne procese na avstrijskem Koroškem in analizira položaj slovenske manjšine v pogojih postmodernega družbenega stadija. Manjšina je družbeni kolektiv, ki se je skozi desetletja številčno zmanjševal zaradi asimilacije. To so sprožali tako namerni asimilacijski ukrepi na eni ter vrsta dejavnikov v družbenem okolju na drugi strani. Proučujemo, kako in v kakšni meri lahko značilnosti prostorskih struktur in življenjski slog ljudi v postmoderni družbi vplivajo na pripadnike manjšine.

Ključne besede: manjšina, koroški Slovenci, Koroška, socialna geografija, postmoderna družba

⋮ *Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Aškerčeva 2, SI-
⋮ 1000 Ljubljana, Slovenija
⋮ e-pošta: jernej.zupancic@ff.uni-lj.si

THE POSITION OF THE SLOVENIAN MINORITY IN THE AUSTRIAN LAND CARINTHIA IN THE POST-MODERN SOCIAL STAGE

Abstract

The article explains the recent spatial conditions and processes in Austrian Carinthia and analyzes the position of the Slovenian minority in the conditions of the postmodern social stage. A minority is a social group whose number has decreased over the decades due to assimilation. This was triggered, on the one hand, by targeted assimilation measures and, on the other hand, by a number of factors in the social environment. We study how and to what extent the characteristics of spatial structures and people's lifestyles in postmodern society can affect members of the minority.

Keywords: minority, Carinthian Slovenes, Carinthia, social geography, postmodern society

1 UVOD

Geografske raziskave o povezanosti med prostorskimi strukturami, življenjskim slogom in razvojem etnične identitete manjšin sodijo v klasiko geografskih pristopov v okviru etničnih študij. Slovenska geografija je po zaslugi del V. Klemenčiča že v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja postavila vsebinske okvire in raziskovalne pristope, po katerih so se manjšine kot družbeni kolektivi izkazovali kot identitetno ranljivi predvsem v fazah prehoda iz agrarne in podeželske v industrijsko in urbano fazo družbenega razvoja. Ti procesi so časovno sovpadali z obdobji povečanega asimilacijskega pritiska na manjšine kot posledica političnih ukrepov (Klemenčič, Klemenčič, 2010). Delno je mogoče nenaklonjenost avstrijske politike do manjšine gledati tudi v zgodovinski perspektivi in (kar je bilo še bolj prisotno v Beneški Sloveniji v Italiji) v širši dimenziji geopolitičnega tekmovanja med kapitalističnim in socialističnim svetom. Raziskovanje manjšin se je sicer prvenstveno usmerjalo k vprašanju jezikovnih praks, identitetnega opredeljevanja, zgodovinskih procesov ter pravnega položaja manjšin. Ta vprašanja so zanimala tudi geografje, predvsem v povezavi s socialno in prostorsko dinamiko na območju poselitvenega območja manjšin. Suburbanizacija je v občinah okrog Celovca in Beljaka zaradi priseljevanja zniževala delež Slovencev, kar je sistematično zmanjševalo najprej rabo slovenščine v lokalnem okolju in pozneje krnilo jezikovne kompetence pripadnikov manjšin ter s tem posredno učinkovalo v odpovedovanje slovenski identiteti. Na perifernih območjih je bila asimilacija počasnejša, a število pripadnikov manjšine je nazadovalo zaradi odseljavanja. Na večino teh procesov ni imela manjšina skoraj nikakršnega vpliva. Popisi od 1991 dalje so zabeležili novo tendenco v poselitvenem

vtorcu manjšine: naraščanje v urbanih okoljih. Čeprav je bilo doseljevanje v mesta pristočno že prej, se statistično to ni posebej poznalo. Povečevanje števila slovenskega urbanega prebivalstva je treba poleg selitvam pripisati tudi dvigu slovenske zavesti, povezano s socialnim statusom in izobrazbo; torej kombinacijo, ki je ob še nekaterih drugih družbenih in političnih spremembah (predvsem osamosvajanje Slovenije) med pripadniki slovenske manjšine očitno delovala v smer spodbujanja slovenskega opredeljevanja (Zupančič, 1998). Podobni učinki so bili značilni za vsa večja mesta po Avstriji (Zupančič, 1999). Nekateri so socialne spremembe znotraj manjšine omenjali kot ključni dejavnik tudi številčne stabilizacije (Reiterer, 1993, str. 51). Sorazmerno večja kulturna angažiranost manjšine (za razliko od večinskega prebivalstva) je značilen učinek kulturno-obrambnega refleksa manjšine, ki z večjim kulturnim udejstvovanjem dokazuje voljo po etničnem preživetju (Zupančič, 2022).

V manjšinskih študijah je bil vpliv prostorskih dejavnikov navadno podcenjen ali celo povsem spregledan. Prav na primeru koroških Slovencev je V. Klemenčič že pred desetletji dokazoval, kako močno lahko socialni in prostorski procesi učinkujejo na manjšino. Na prehodu iz tradicionalne (agrarne) v moderno (industrijsko družbo) je bila značilna sprememba poklicev iz kmečkih v različne profile v industrijskih, upravnih in storitvenih dejavnosti, selitev v mesta in prevzem mestnega načina življenja (Klemenčič, 1986, str. 54). Asimilacija je bila v tej fazi evidentno hitrejša kot prej v kmečki družbi in na podeželju (Klemenčič, 1994). Klemenčič je predvideval (in podobno tudi Reiterer, 1993) umirjanje asimilacijskega tempa v družbi s prevladujočim urbanim načinom življenja (Klemenčič, 1986). Vendar se je z uveljavitvijo postmoderne družbene faze izkazalo, da urbani način življenja sam po sebi ni bil ključni dejavnik vpliva na pogoje etnične identifikacije (Obid, 2018). Življenjski slog je doživel številne spremembe, ki pa niso pogojene le z urbani pogoji, temveč jih pomembno usmerjajo tudi druge okoliščine. Manjšina je sorazmerno maloštevilčna skupnost, ki lahko le zelo skromno vpliva na razvoj širših političnih razmer, gospodarsko-socialnih procesov in tudi na oblikovanje postmoderne družbe. Bistveno je, kako manjšina na te razmere reagira in se jim prilagaja.

Prispevek sestavljajo trije deli. Uvodnemu opisu sledita krajša prikaza demografsko-etničnega ter prostorskega razvoja. V rezultatih in razpravi so podrobneje prikazane značilnosti postmoderne družbenega stadija na južnem Koroškem in ocenjeno je, kako to učinkuje na usodo manjšine.

2 METODE IN PRISTOPI RAZISKOVANJA

V letih 2017 in 2018 smo načrtovali širšo interdisciplinarno raziskavo¹ o identiteti pripadnikov slovenskih manjšin in diaspor in med težišči terenskega raziskovanja je bila tudi avstrijska Koroška. Načrt je obsegal izpeljavo tako spletne ankete kakor (to je v kontekstu raziskovanja še posebej pomembno) serije poglobljenih strukturiranih

intervjujev. Zaradi načrtovanega števila na testnih območjih (povsod nad 40) in primerljive strukture vprašanj bi dobili rezultate, ki bi bili primerni tudi za kvantitativno in ne le kvalitativno analizo. V tem okviru smo odmerili pomembno mesto tudi prostorsko-socialnim in družbenim okvirom, v katerih manjšine živijo. Projekt ni bil financiran in nadaljnja raziskovanja je bilo treba reducirati do mere ekonomske zdržnosti, pristope pa omejiti in izbrati tudi izsledke drugih parcialnih raziskav. Po drugi strani je osebno raziskovalno zanimanje zlasti za vprašanja koroških Slovencev zadržalo stalen stik z manjšino. Procese družbenih in prostorskih sprememb smo zato stalno spremljali. V tem prispevku se le bežno ozremo na analizo številčnega razvoja manjšine in podatke uradnih popisov, ki to omogočajo. Zadnji popis, ki je še beležil podatke o pogovornem jeziku (nem. Umgangssprache), je bil popis leta 2001; pozneje po jeziku niso več popisovali in tudi metodologija registracijskih popisov je precej drugačna. Na podlagi statističnih podatkov avstrijske statistike in analize kartografskega gradiva (avstrijske državne topografske karte) za primerjavo stanja izpred dveh do treh desetletij ter analize javno dostopnih googlovih satelitskih posnetkov² je bilo mogoče ugotoviti glavne značilnosti sodobnih prostorskih sprememb na poselitvenem območju koroških Slovencev. Pri tem smo ugotovili povečano demografsko rast zlasti obeh največjih deželnih mest in tudi njihovo dodatno prostorsko širjenje predvsem na račun gradnje poslovnih kapacitet na mestnih robovih ter sočasno izgradnjo prometnih (dostopi, obvoznice, krožišča, parkirišča) in drugih servisnih površin. V notranjosti obeh mest pa je mogoče slediti preurejanju sosek, adaptaciji in ponekod tudi rasti v višino, mestnemu ozelenjevanju in različnim ukrepom v kontekstu prilagajanja podnebnim spremembam ter povečevanju kakovosti urbanega življenja (ÖREK 2030 in brief, 2021). Zlasti deželno glavno mesto Celovec se je povečalo tudi zaradi vključevanja bližnjih primestnih naselij v uradne mestne okvire. V tem je lahko prepoznati prostorsko strategijo določene reurbanizacije, čeprav analiza demografskih gibanj govori o še naprej potekajoči suburbanizaciji in njenem širjenju daleč na podeželje.

Drugi cilj raziskav se je usmerjal k vprašanju spremembe življenjskega sloga ljudi v pogojih postmoderne družbe in oceni, kako življenjski slog in druge okoliščine ter dejavniki vplivajo na življenje manjšine. Iz predhodnih obširnih raziskav še v zadnji dekadi 20. stoletja smo imeli na razpolago precej (že obdelanega) gradiva (gre predvsem za intervjuje med Slovenci v Avstriji) (Zupančič, 1997). Dodaten in zelo dragocen vir se je ponudil v seriji »Tako smo živeli«³, ki jih je iz pretežno etnoloških aspektov pripravil Inštitut Urban Jarnik v Celovcu. Vsaka knjiga povzema življenjske izkušnje respondentov – navadno vidnih predstavnikov manjšine v lokalnih okoljih. Zaradi primerljive strukture je bilo mogoče izluščiti predvsem materialne in nematerialne pogoje ter način življenja, mišljenja in ravnanja ljudi v agrarni, prehodni in industrijski fazi družbenega razvoja. Uporabili smo 15 teh biografij. Zadnje obdobje, ki zajema postmoderne družbeni stadij, smo lahko pridobili z izbranimi intervjuji med 2018 in 2019; vsega skupaj je bilo opravljenih 13 intervjujev. Ni veliko, a pridobili smo nekaj gradiva vsaj za indikativno opredelitev sodobnih značilnosti življenjskega sloga.

V tem obdobju je svoje delo zaključila tudi obširna študija Inštituta za narodnostna vprašanja o mladih v slovenskem zamejstvu. Izsledki so podani v štirih povezanih monografijah (Jagodic, 2018; Kržišnik Bukić, 2017; Novak Lukanovič, 2019; Obid, 2018) in dodatno osvetljujejo tematiko življenjskega sloga, posedovanja vrednot in izražanja etnične identitete. Tako je bilo s precej improvizacije mogoče opredeliti sodobno prostorsko dinamiko in procese v postmoderni družbi, spremembe življenjskega sloga ljudi v različnih stadijih družbenega razvoja in okvirno opredeliti kontekste etnične identifikacije pripadnikov manjšine v njih. Nekoliko manj običajen, a dragocen vir informacij o vrednotah in ravnanju ljudi v postmodernem družbenem diskurzu, pa je ponudil projekt »Slovenska ledinska, krajinska in hišna imena / Slowenische Flur-, Gebiets- und Hofnamen«⁴, ki ga vodijo na Slovenskem narodopisnem inštitutu Urbana Jarnika v Celovcu in ima za seboj že desetletje izkušenj. Ledinska, krajinska in hišna imena so nesnovna kulturna dediščina okolij s tradicionalno slovensko poselitvijo in dokazujejo obstoj slovenske skupnosti in tudi, da ta imena (poleg uradnih, nemških različic) pokrivajo celoten poselitveni teritorij tudi na območjih, kjer je po uradnih statistikah zadnjih popisov število že zelo nizko. Pri tem je bistven kontekst zanimanja domačinov za ta imena v obdobju ponovne razprave o postavljanju uradnih dvojezičnih krajevnih napisov; simbolnega dejanja, ki manjšini pomeni predvsem simbolno noto priznavanja skupnosti kot družbenega kolektiva na teritoriju avtohtone poselitve. Porast tega zanimanja pa ni politična teza pariranja zadržani politiki avstrijskih oblasti do izvrševanja manjšinskih pravic, temveč razkriva eno od potez, ki jo iščemo pri raziskovanju postmodernih družbenih vrednot. To je zanimanje za lokalnost, teritorij, zgodovino in kulturo⁵ in to tudi pri ljudeh, ki so se na sedanjo lokacijo priselili od drugod.

3 DEMOGRAFSKI IN ETNIČNI RAZVOJ KOROŠKIH SLOVENCEV

Predstavimo najprej nekatere splošne poteze prebivalstvene dinamike na avstrijskem Koroškem. V analizi se v nadaljevanju osredotočamo predvsem na zadnji dve desetletji, ki jih lahko opredelimo kot obdobje postmoderne družbene faze. V začetku pa ni odveč seči časovno stoletje nazaj v čas ob koncu habsburške monarhije, torej še preden je uradno nastala slovenska manjšina. Dežela Koroška je imela ob popisu 1910 (zadnji pred razkrojem monarhije) okrog 370.000 prebivalcev (Grafenauer, 1946), po evidenci jih je bilo leta 2021 564.513 (Statistisches Handbuch des Landes Kärnten. Daten 2021). Skupno število prebivalstva se je povečalo za dobro tretjino. Po demografskih prognozah je to tudi kulminacija prebivalstvene rasti; poslej naj bi prebivalstvo Koroške številčno postopoma le rahlo nazadovalo (o.c.). Pred stoletjem so Slovenci po revidiranih ocenah popisov ocenjevali med cca 98.000 in 110.000 (uradni popisi so prikazali nekaj nižje številke, okrog 85.000 (Unkart, Glantschnig, Ogris, 1984) in s tem predstavljali slabo tretjino vseh (Grafenauer, 1946), ob zadnjem popisu

leta 2001 (ki je še štel jezikovno pripadnost) pa so jih naštel le še okrog 14.010 skupaj oziroma 12.554 le z avstrijskim državljanstvom (Zupančič, 2022). Po ocenah je njihovo število sicer precej večje, do okrog 45.000 (Zupančič, 2021). Številčni razvoj manjšine ima zelo barvito zgodovino ne le po uporabljenih popisnih kategorijah temveč tudi po interpretacijah okoliščin. Dejansko so bili popisi ves čas neke vrste »bojišče« med manjšino in večino oziroma avstrijskimi institucijami (Klemenčič, Klemenčič, 2008) tudi še dolgo potem, ko se je ob političnih spremembah v Evropi in razglašanjem boljše družbene klime v deželi vprašljive številke uporabljalo kot kriterije dodeljevanja manjšinskih pravic. Prikazana številčna razmerja kažejo na izrazito številčno nazadovanje manjšine (Ibounig, 1986). Večino številčnega nazadovanja se pripisuje asimilaciji na eni ter načinu popisnim značilnostim ugotavljanja jezikovne pripadnosti na drugi strani. Zaradi različnih razlogov se del pripadnikov manjšine od svoje identitete ograjuje, s skupnostjo ne sodeluje in ne komunicira in se naposled povsem odreče manjšinski etnični identiteti ter skupnosti. V slovenskem primeru je največje identitetno težišče jezik; zato je zmanjšanje rabe jezika nekakšno vsebinsko jedro asimilacijskega procesa (Gstettner, 1988). Pri tem znanje in uporaba večinskega jezika (nemščine) nikakor ne predstavlja asimilacijskega vzvoda. Manjšina se upravičeno imenuje tudi »dvojezična« skupnost, kar poudarja nujno po učinkovitem obvladovanju jezika večine. Sodobni pripadniki manjšine so večji jezika večine v enaki meri in stopnji kot pripadniki večine (Vavti, 2009). Dvo- ali večjezičnost predstavlja ključno večščino vključenosti v večinsko družbo. Za manjšino je problem predvsem nazadovanje znanja in raba manjšinskega jezika in zoževanje besednega zaklada pri mlajših (Obid, 2017). Jeziku se zmanjšuje funkcionalnost, ohranja pa simbolno vlogo najpomembnejšega atributa narodne identitete. Obid govori o »simbolični etničnosti« (Obid, 2018, str. 40). Kot je navedeno prej, so nove razmere in novi življenjski slogi sistematično zmanjševali vrednost in pomen slovenščine in prek tega posredno pospeševali asimilacijo. Na številčno zmanjševanje manjšine je močno vplival tudi način ugotavljanja jezikovne pripadnosti oziroma jezikovnih praks, ker so rezultate popisov uporabljali kot kriterij dodeljevanja manjšinskih pravic, kot so dvojezični krajevni napisi, status jezika v šoli in na uradih in podobno (Klemenčič, 1990). To je še posebej vpadljivo spričo uvedbe popisne kategorije »vindiš«, do katere so strokovnjaki skoraj brez izjeme zelo kritični (Zorn, 1973). Opisujejo jo kot kategorijo dokazovanja o sorazmerni maloštevilčnosti koroških Slovencev. Popisno kategorijo »vindiš« so uvedli ob nacističnem popisu leta 1939 (Zorn, 1973); tedaj je tako opredelila približno polovico vsega prebivalstva, ki bi ga (različne kombinacije) lahko opredelili kot slovenskega. Poznejši popisi so razliko med kategorijama »slovensko« in »vindiš« povečevali. Ob popisu leta 2001 je predstavljala vsega skupaj nekaj deset oseb (Zupančič, 2002b). Zmanjševanje števila pripadnikov manjšine je bil očiten interes avstrijske politike (Klemenčič, Klemenčič, 2010). Na statistično opredeljevanje so imele politične okoliščine in družbena klima z manjšino precej nenaklonjeno držo precejšen vpliv. Del manjšine je zaradi različnih razlogov pritalil svojo pripadnost manjšini, tudi tako, da slovenskega jezika v javnosti zavestno ali zaradi strahu in predsodkov ni uporabljal. S tem pa se neposredno

sprožali realen asimilacijski proces. Na podlagi spremljanja realne rabe slovenščine ali koriščenja manjšinskih organizacij je bilo mogoče oceniti precej večje število pripadnikov manjšine. Tudi to je dokaj pogost pojav pri sodobnih manjšinah. Na Koroškem je število ocenjeno na do 45.000, kar je približno trikrat toliko, kot kažejo uradni popisni podatki po kriteriju sporazumevalnega jezika (Zupančič, 2002b).

Na popisno in ocenjeno število pripadnikov manjšine pa so pomembno vplivali tudi selitveni tokovi. Čeprav ti v stoletnem okviru 1920–2020 ne predstavljajo zelo množičnih oblik, jih nikakor ne gre zanemariti. Dežela Koroška v moderni dobi ni mogla nuditi vsem zadostnih poklicnih možnosti. Na drugi strani so tradicionalno privlačna okolja zlasti obe največji avstrijski mesti, Dunaj in Gradec, kamor se še vedno zgrinja večji del študentov s Koroške (Bister, 1982). Dunaj je bil kot univerzitetno mesto pomembno središče Slovencev že veliko prej (Medved, 1995). Svetovljansko središče in pisana mešanica ljudstev s širokega geografskega področja skoraj cele Srednje Evrope je prispevala h kulturnemu ozaveščanju, a tudi k večji medjezikovni in medkulturni toleranci (John, Lichtblau, 1993). Mnogi so po študiju tudi ostali zunaj Koroške. V velika avstrijska mesta so se priseljevali tisti, ki jih je privlačila izbira poklicev in boljše karijerne možnosti (Zupančič, 2013). Podrobnejše raziskave so dokazale, da je manjšinska skupnost v osemdesetih letih dosegla socialno sredino avstrijske koroške družbe. To se je zadržalo tudi naslednje desetletje (Lokar, 1999). Prednost družbene sredine je pripomogla k socialni in tudi kulturni emancipaciji. Tako je nastala tudi teza o določeni elitnosti slovenske manjšine. Pripadniki manjšine so dosegli dobro izobrazbeno raven, po socialnem položaju pa so bili večinoma v družbenem povprečju (Reiterer, 1996). V luči domnevne elitizacije manjšine se postavlja vprašanje, kam je izginil manj izobraženi in socialno bolj odvisni del manjšine. Domnevamo, da je za to zaslužna asimilacija. Osebe z nižjo stopnjo izobrazbe in hkrati večjo socialno odvisnostjo (zaradi npr. delovnega položaja) so se asimilirale hitreje kot njihovi boljše kvalificirani vrstniki. Domnevna »elita« manjšine dejansko predstavlja del, ki je etnično in kulturno »preživel« asimilacijsko selekcijo zaradi izobrazbe, ki je vključevala tudi dobro znanje slovenskega jezika in zaradi boljšega socialnega položaja, ki so ga dosegli z višjo izobrazbo in poklicnimi kvalifikacijami (Zupančič, 1999). Tezo o elitizaciji manjšine zavrača tudi Obid in utemeljuje, da je k družbeni emancipaciji manjšine bolj prispeval izboljšani socialni položaj te kot pa toleranca večine. V javnem diskurzu se pogosto javlja teza o izboljšani, bolj tolerantni in na splošno manjšini naklonjeni družbeni klimi, kar pa drži le do neke mere (Obid, 2020). Implicitno se to vsaj posredno odraža tudi v vzdrževanju kontinuirane distance avstrijske deželne in zvezne politike do manjšine (Klemenčič, Klemenčič, 2010).

Na Koroško so se po drugi svetovni vojni priseljevali Slovenci iz Slovenije. V prvo avstrijsko republiko med obema svetovnima vojnama o takih tokovih ni poročil. Leta 1939 so v Kanalski dolini v Italiji izvedli opcije, po katerih so preselili nemško prebivalstvo predvsem na Koroško (Gariup, 2000). V prvih letih po drugi svetovni vojni sta deželo Koroško dosegla dva tokova beguncev, slovenski in nemški. Prvega predstavlja sorazmerno številčna skupina ljudi, ki so se takoj po končani vojni zaradi strahu pred

represalijami zmagovitih partizanskih sil umaknili na Koroško in od koder so večji del vojaških formacij domobrancev (pa tudi hrvaških ustašev in srbskih četnikov) angleške zasedbene oblasti vrnile v Jugoslavijo, kjer so končali v množičnih grobiščih. Drugi (predvsem civilni) del je ostal v begunskih taboriščih nekaj let in se pozneje prek Italije podal v čezmorske dežele, ki so jih bile pripravljene sprejeti (Gantar in sod., 2017). O zgodovinskih okoliščinah, vzrokih in procesih na tem mestu ne bomo razpravljali. Ta tok pa omenjamo, ker ga je zajel tudi prvi povojni avstrijski statistični popis leta 1951. Poleg begunskih taborišč se je del beguncev in na splošno migrantov iz Slovenije razmestil tudi drugod po Avstriji, a je prepričljiva koncentracija predvsem na južnem Koroškem (Zupančič, 1999). Drugo skupino sestavljajo begunci in pregnanci nemškega izvora, po oceni tja do 40.000. Po regionalnem izvoru so bili iz različnih delov Jugoslavije, zlasti iz Banata v Srbiji (Banatski Nemci) in ne le iz Slovenije. Značilno so jih naseljevali prav na območje siceršnje poselitve Slovencev, ter seveda v večja mesta (Klemenčič, 1959). Te selitve bi sicer morale vsaj nekoliko vplivati na številčna razmerja, a tokovi niso bili podrobneje proučeni. Sorazmerno stalno višje število oseb s slovenskim jezikom in brez avstrijskega državljanstva tudi ob poznejših popisih je bilo usmerjeno v velika avstrijska mesta in industrijske regije ter značilno tudi na južno Koroško, ki pa ni razpolagala s posebej izdatno ponudbo delovnih mest. Tok »zdomcev« je dejansko migracijska konstanta, le število se je spreminjalo. Po letu 1995 se je vzpostavil tudi tok čezmejnih zaposlitev v vsem obmejnem pasu (Zupančič, 2002a), ki se je med veliko gospodarsko krizo od 2008 ter dalje okreplil. V letu 2021 je bilo na Koroškem zabeleženih 5.952 tujcev s slovenskim državljanstvom (Statistisches Handbuch des Landes Kärnten 2021). Po navedbah FURS dela v Avstriji prek 20.000 oseb, a bivajo uradno v Sloveniji⁶. Oblike čezmejnega dela postajajo vse bolj raznolika kategorija zaradi organizacijskih možnosti dela, kar je poteza, značilna za odprto Evropo in postmoderno družbeno fazo. Sklep teh ugotovitev je, da obstaja ali kroži v južnokoroškem prostoru ne prav skromno število Slovencev iz Slovenije, ki pa ponudb manjšinske infrastrukture (zlasti bi bilo to zanimivo na jezikovnem področju in to za obe strani, tako za manjšino kot za slovenske migrante) večinoma ne uporabljajo (Zupančič, 2020). Pri manjšini distanciranje s strani Slovencev iz Slovenije ne pripomore ne k boljši jezikovni kompetenci in ne k socialni vrednosti jezika (Obid, 2020).

4 KRATEK PREGLED SOCIALNO-PROSTORSKE PREOBRAZBE JUŽNE KOROŠKE

Pričetek družbene modernizacije z razvojem industrije, rasti mest in mestnega načina življenja sega v začetek 20. stoletja. Tradicionalna agrarna družba, za katero je značilna prevlada prebivalstva na podeželju in koncentracija v kmečkih poklicih, se je pričela razkrajati. Industrijski in rudarski obrati so nastali ponekod že v 19. stoletju. V predelu Karavank je bilo živahno rudarstvo. Pričeli so se pojavljati drugi nekmečki poklici tudi na podeželju. Industrija se je po drugi svetovni vojni hitro razvila v

primarno gospodarsko panogo tudi na Koroškem. V strukturi so prevladovala manjša in srednje velika podjetja, koncentracija pa je bila predvsem v mestih. Gospodarsko moč sekundarnega sektorja sta ob industriji dvigovali obrt in drobno podjetništvo (Österreich Lexikon, 1995). V koroškem deželnem gospodarstvu ima posebno mesto turizem. Glede na pomen, tradicijo, raznolikost in prispevek k prepoznavnosti dežele mu pripada prvo mesto. Turizem se je začel razvijati ob večjih ledeniških jezerih že v drugi polovici 19. stoletja. Koroška ima še več jezer in vsa so turistično pomembna. Pohodništvo poleti in smučanje pozimi so pokrajino osvojile nekaj pozneje in z raznolikostjo ponudbe se je vzpostavil razpršen prostorski vzorec te gospodarske panoge, za razvoj katere je bilo bistveno razvijati infrastrukturo na celotnem teritoriju (Paschinger, 1976). Dežela Koroška je razvoj turizma zelo spodbujala posebej od osemdesetih let dalje, ko je bila – podobno kot drugod v najbolj razvitih evropskih družbah – industrijska paradigma v očitnem zatonu. Turizem je s spremljajočimi dejavnostmi pospešil razvoj različnih storitev, obenem pa zahteval zlasti dobro infrastrukturno opremljenost in skrb za estetiko prostora. Vse to je prispevalo k večji kakovosti bivanja, to pa je spodbujalo tudi priseljevanje na območja zunaj mest tudi zaradi možnosti udeležbe pri turističnem gospodarstvu kot dodatnega vira zaslužka (Zimmermann, 1995). V osemdesetih letih 20. stoletja je v pogojih sorazmerno dobrega čezmejnega sodelovanja med Avstrijo in Slovenijo (tedaj je bila še del socialistične jugoslovanske federacije) le-ta skušala manjšini pomagati tudi ekonomsko in sicer z zagotavljanjem delovnih mest. Ustanovili so nekaj industrijskih obratov v mešani lasti na južnem Koroškem. Ti obrati so delovali približno desetletje, potem pa so jih enega za drugim – kakor tudi druge v deželi – pričeli zapirati. Industrija je bila vse manj zaželeno panogo tudi zaradi prepričanja javnosti o okoljski škodljivosti te panoge.

Ob koncu osemdesetih let je južna sosedna Jugoslavija tonila v težko gospodarsko in politično krizo. Zaradi slabosti jugoslovanske finančne in ekonomske politike so mnogi iskali bančne in zavarovalniške storitve v Avstriji. Čezmejno nakupovanje je dobilo izredne razsežnosti in ponudba na južnem Koroškem se je prilagodila velikemu navalu kupcev (Podlipnig, 1991). Trgovina je potrebovala vse več osebja z znanjem slovenščine, zato je ta postala iskana in cenjena. Oblikovala so se prepričanja, da ima manjšina že zaradi dvojezičnosti prav na področju storitvenih dejavnosti velike priložnosti.

Po osamosvojitvi Slovenije (1991) in s pričetkom oblikovanja EU so se čezmejni gospodarski tokovi povečali. Širile so se možnosti investiranja avstrijskih podjetij v Sloveniji, pričeli so se uveljavljati čezmejni projekti in različne oblike poslovnega sodelovanja (Klemenčič, 1994). Poleg strokovnega znanja in obvladovanja različnih veščin je bilo zelo pomembno znanje slovenskega jezika na visoki ravni ter poznavanje splošne in poslovne kulture. Manjšina se je izkazala kot odličen čezmejni povezovalc, tako da se je upravičeno pojavilo stališče o manjšini kot »mostu« med državami, narodi in kulturami (Zupančič, 2003). Kot zelo uporabne so se izkazale že prej obstoječe vezi koroških Slovencev s Slovenijo, pridobljene z različnimi oblikami sodelovanja, pa tudi znanstva in sorodstva. Manjšina je v pogojih pospešenega

čezmejnega sodelovanja dobro izkoristila svoj človeški kapital, pridobila na ugledu in samozavesti. V istem obdobju se je povečalo tudi število dnevnih čezmejnih migrantov iz Slovenije, ki so poleg dela koristili različne bančne in zavarovalniške storitve (Zupančič, 2000), a sorazmerno malo sodelovali z manjšinskimi ustanovami, čeprav so jih imeli na razpolago (Zupančič, 2022).

Naselbinska mreža Koroške je v grobem podobna tej v Sloveniji. Na južnem, s Slovenci naseljenem delu jo sestavlja skoraj tisoč naselij (Kattinig, Zerzer, 1982). Mnoga so majhna in po številu prebivalcev dejansko zaselki. Na Svinji planini, Golici, Strojni in marsikje v goratem svetu Karavank sestavljajo naselja samotne kmetije in zaselki; nedvomno prilagoditev na precej skromne in razpršeno razmeščene obdelovalne površine. Večje vasi so se oblikovale v dolini Drave (regionalno na Zilji in v Rožu) ter v vzhodnem delu uravnanega dna Celovške kotline; južno od Drave je to Podjuna. Mesta oziroma naselja neagrarnega izvora so večinoma manjša in dolgujejo svoj razvoj različnim upravnim funkcijam ter storitvam na lokalni ravni, nekatera pa tudi industriji (na primer Borovlje zaradi puškarstva ali pa Podklošter zaradi metalurgije), ob jezerih pa je njihov pomen in identiteto uveljavil predvsem turizem (na primer Vrba ali Poreče ob Vrbskem jezeru). Od tega se razlikujeta največji deželni mesti Beljak (nem. Villach) in Celovec (nem. Klagenfurt). Prvo ima že dobro stoletje upravičen sloves velikega železniškega križišča makroregionalnega značaja, ob katerem se je zgodaj uveljavila tudi precej raznovrstna industrija ter tradicionalno tudi že različne storitve. Ob tem ne gre prezreti tudi rudarske soseščine v predelu Karavank in Dobrača, ki je prometno privlačnost mesta ob sotočju Drave in Zilje le še favoriziralo. Sedaj ima mesto okrog 64.000 prebivalcev, naslednje največje Volšperk (nem. Wolfsberg) pa 25.000. Od vseh koroških mest zato izstopa deželno glavno mesto Celovec (sedaj 102.000 prebivalcev). Čeprav po prometnem značaju in prestižu niti približno ne dosega pomena beljaškega vozlišča, se je mesto razvilo na podlagi političnega in administrativnega statusa. Ker je bilo uradno središče, je privlačilo različne dejavnosti od uprave in storitev do (predvsem lahke) industrije, pozneje pa predvsem izobraževanje, upravljanje, kulturno ponudbo, trgovine in finančni sektor (Österreich Lexikon, 1995). Dokaj središčna lega na stiku dinamičnega zahodnega dela kotline z jezerom (kar je pospeševalo razvoj turizma) in najbolj uravnanim in kmetijsko pomembnim ter gostejše naseljenim vzhodnim delom (kar je spodbujalo storitve) je mestu dajalo skoraj ves čas moderne dobe določeno prednost. Za obdobje zadnjih desetletij lahko govorimo tudi o načrtnem spodbujanju rasti večjih mest v državi, k čemur so precej stremele tudi deželne oblasti. Povečati mesto nad 100.000 rezidentov je bil tudi politični cilj, soglasen z omenjenimi koncepti (ÖREK 2030 in brief, 2021). Vseeno pa je avstrijska Koroška do danes ostala med skromneje urbaniziranimi regijami, ki dosega le nekje okrog 60 % prebivalstva v mestih in je po tem primerljiva s Slovenijo.

Kljub sorazmerno nižjem deležu urbanega prebivalstva se je urbani način bivanja in življenja uveljavil kot prevladujoč tudi v manjših naseljih na podeželju. Prehod iz agrarne v industrijsko fazo je bil končan že v osemdesetih letih in vse redkejši so bili

primeri polkmečke strukture, to je, da so bili kmečki obrati v rokah nekmečkih lastnikov in so se še aktivno ukvarjali tudi s kmetijstvom (Reiterer, 1986). Zaradi precejšnje zemljiške razdrobljenosti in že zgodnjega uveljavljanja dodatnih dejavnosti, povezanih zlasti s turizmom, do združevanja v večje kmetijske obrate večinoma ni prišlo. Precej razdrobljeno zemljiško strukturo je družbeni razvoj na nek način prehitel in so dosegli postmoderno družbeno fazo z nekoliko specifičnimi okoliščinami. Polkmečki strukturi so dodatne možnosti dohodkov v turizmu in spremljajočih dejavnosti omogočile socialno stabilnost. Ko se je v osemdesetih in zlasti devetdesetih letih uveljavila suburbanizacija z močnim priselitvenim pritiskom v še pred desetletjem pretežno ruralna okolja v osrednjem delu Celovške kotline okrog obeh največjih deželnih mest, je bilo na razpolago dovolj zemljišč, ki jih lastniki dejansko niso več uporabljali za kmetijstvo. Zlasti bližnji in bolje dostopni kraji v bližini obeh mest, posebej pa seveda med njima, so zaradi trendov priljubljenosti bivanja v odprtem prostoru, postali prostor intenzivnega priseljevanja. Na približno četrtini površine Koroške prebiva okrog dve tretjini prebivalstva in dobršen del tega prostora je tradicionalni poselitveni prostor slovenske manjšine. Manjšina je torej modernizacijo in urbanizacijo, ter nato uveljavitev postmoderne družbene paradigme doživela zelo intenzivno (Bandelj, Mihelič, Zupančič, 2016). Naselja so se povečevala z izgradnjo povsem novih sosesk s tipično suburbano morfologijo, novo ulično zasnovo, individualno gradnjo, večjimi zelenicami in vrtovi. Prednosti bivanja v odprtem in zelenem okolju z odlično infrastrukturno opremljenostjo ter bližino mest s storitvami, oskrbo in delovnimi priložnostmi so bile tedaj prepričljivo privlačne. Odločilne spremembe pa so nastopile le malo pozneje, ko se je začela spreminjati tudi podoba mest. A tedaj že govorimo o postmodernem obdobju.

V zadnjih treh desetletjih lahko sledimo nadaljevanju pozidovalnega pritiska na podeželje, ki pa je zlasti od devetdesetih let dalje dobil nekatere nove značilnosti. V sklopu suburbanizacije je pozidava sprva zavzela robove naselij, pozneje pa so se začele uveljavljati tudi povsem nove stanovanjske soseske. Kmetijski prostor je izginjal, podoba kulturne pokrajine se je spremenila v specifični »urban sprawl« evropskega tipa, se pravi z dodajanjem tipičnih sosesk s povsem mestno fiziognomijo na podeželje. To je mogoče jasno prepoznati ob primerjavi topografskih kart, ki prikazujejo stanje v zadnji dekadi 20. stoletja in sedanjo tlorisno zasnovo naselij po Googlovih zemljevidih s prikazom le nekaj let starih satelitskih posnetkih. V nekaterih krajih ob turistično-rekreacijsko privlačnih conah, kot je na primer ob Baškem, Hodiškem in še posebej ob Klopinskem jezeru, so poleg stanovanjskih sosesk nastajali tudi kompleksi turistične ponudbe. Sledila je pospešena ekonomizacija prostora, obenem pa tudi povsem nove socialne razmere v nekdanjih podeželskih okoljih. Lokalna naselja niso več medsebojno poznavajoče in komunicirajoče skupnosti, temveč neredko le seštevki ljudi, ki živi blizu skupaj in to v precej uniformnih soseskah. Še sosedstvo je dokaj okrnjeno, omejeno na najbolj nujne, slučajne in tudi precej sporadične stike. Velik pritisk za gradnjo je dražil cene zemljišč in tudi storitev. Zaradi dostopnosti so potrebovali dopolnitve prometnega omrežja, rekreacijske površine in trgovinske objekte. V zadnjih dvajsetih letih se ta območja polnijo

zlasti z oblikovanjem poslovnih površin. Širiti pa sta se začeli tudi obe deželni mesti. Medtem ko imajo ostala mesta na Koroškem precej umirjen razvoj ali celo stagnacijo (ker se prebivalci raje naseljuje v okolici) sta obe največji deželni mesti doživeli sorazmerno živahen demografski in še bolj prostorski razvoj. Dejansko se je pričel zapolnjevati robni prostor obeh mest med njimi ter že s suburbanizacijo prej naseljenimi bližnjimi kraji. Mestni rob so zasedle poslovne cone, v katerih prevladujejo zlasti nakupovalni centri, skladišča in prometne površine. Sem se seli tudi del storitev iz mestnega jedra, sledeč trendom avtomobilske dostopnosti in bivalnega individualizma. V ta območja pa se, ločeno, koncentrirajo tudi nove stanovanjske soseske. Obe mesti sta sedaj povezani v skoraj 50 km dolgo, praktično neprekinjeno cono urbaniziranega prostora, v katerem pa je precej tudi gozdnih površin, jezer in močvirij. Vse to prispeva k estetski vrednosti prostora in pomembno povečuje kakovost življenja. Vendar hkrati spreminja tudi lokalni značaj, podobo in tudi identiteto krajev, kar pa ima na doživljanje prostora manjšine tudi določen – in sploh ne zanemarljiv vpliv. Vsi naštetih procesi so zelo pospešili uveljavitev nemškega jezika tudi v lokalnem okolju. Na drugi strani je umik nekaterih dejavnosti iz mestnih središč sprostil prostorske kapacitete v gosto pozidanih mestnih četrtih, ki so sedaj deležne temeljite urbanistične prenovе za potrebe novih funkcij, ter drugih prilagoditev. Značilna je tudi rast v višino.

Preglednica 1: Demografske, jezikovne in gospodarske razmere na južnem Koroškem.

OBMOČJE občina	Površina km ²	Preb./ km ²	Število preb. 2022	Sprememba 2017–2021	Št. slovensko govorečih 2001	Dohodek na preb. EUR
KOROŠKA	9.536,50	59	564.513	0,6	12.554	1.730
Celovec	120,12	854	102.618	2,8	1.292	2.162
Žrelec	54,98	148	8.137	3,8	302	1.123
Žihpolje	25,50	105	2.680	4,3	73	1.254
Grabštajn	50,13	61	2.890	5,5	14	1.397
Pokrče	30,74	106	3.264	3,5	27	1.385
Štalenska gora	42,90	85	3.650	6,8	39	1.292
Hodiše	28,36	85	2.450	-1,8	121	1.627
Otok	17,40	92	1.609	1,6	13	2.385
Kotmara vas	28,16	111	2.954	5,9	172	1.148
Bilčovs	26,20	69	1.802	0,9	501	1.143
Škofiče	28,64	93	2.655	1,4	126	1.439
Dholica	28,33	79	2.240	1,7	5	1.621
Vrba	52,98	173	9.151	1,3	225	1.951
Vernberk	26,42	212	5.592	0,4	39	1.411

OBMOČJE občina	Površina km ²	Preb./ km ²	Število preb. 2022	Sprememba 2017–2021	Št. slovensko govorečih 2001	Dohodek na preb. EUR
Beljak	134,99	475	64.071	3,9	197	2.171
Bekštanj	102,01	91	9.285	4,7	439	1.530
Podklošter	67,40	104	7.017	-0,6	107	1.411
Čajna	42,72	54	2.319	3,9	14	1.289
Straja vas	27,18	32	872	3,4	63	1.308
Štefan na Zilji	66,38	24	1.584	-0,2	17	1.198
Šmohor	204,82	34	6.921	1,9	103	2.150
Rožek	19,17	99	1.891	3,7	107	1.239
Šentjakob	78,76	54	4.261	0,1	696	1.351
Bistrica v Rožu	71,73	35	2.545	2,1	339	1.389
Borovlje	117,21	61	7.253	1,1	584	1.624
Šmarjeta v Rožu	43,99	25	1.092	1,7	130	1.211
Sele	75,30	8	597	-1,8	626	1.007
Železna Kapla-Bela	199,13	11	2.193	-6,5	1.004	1.292
Žitara vas	44,95	43	1.953	-3,6	411	1.233
Galicija	46,81	38	1.758	-0,2	152	1.195
Globasnica	38,39	41	1.583	-1,2	683	1.263
Bistrica / Pliberku	54,07	40	2.182	1,0	684	2.296
Pliberk	69,77	59	4.129	0,8	1.205	1.373
Suha	36,34	28	1.015	-2,4	165	1.186
Ruda	42,43	36	1.516	-0,3	60	1.427
Grebinj	74,75	46	3.406	-2,6	39	1.451
Djekše	54,95	14	785	-5,6	59	1.067
Velikovec	137,33	79	10.904	-0,3	277	1.682
Dobrla vas	67,69	87	5.919	0,8	492	1.410
Škocjan ob K. j.	41,01	111	4.564	2,0	529	2.010

Viri: *Statistisches Handbuch des Landes Kärnten, Daten 2021, 67. Jahrgang, Land Kärnten, Klagenfurt, str. 35–39 in (zadnji stolpec) 336–339. Volkszählungen 1971–2001. Umgangssprache Kärnten, Gemeinden und Ortschaften, Statistik Austria, Wien, April 2002.*

Predeli v Podjuni, ponekod v Rožu in Karavankah, so prebivalstveno stagnirali ali nazadovali. V njih je ostajalo večinoma domače prebivalstvo. Uveljavljati so se pričela počitniška bivališča in ponekod tudi vračanje upokojenega prebivalstva nazaj na podeželje. Posebej privlačna so nekoliko višje ležeča območja na sončnih legah. Na ta nekdanja cenejša periferna območja se selijo upokojenci, ki so še pri močeh in jim dohodki omogočajo nakup manjših in cenejših novih stanovanjskih enot, ali pa se naselijo v starejše hiše in v stanovanja preurejena druga poslopja. Selitev zaradi udobja je nov trend in je značilen za periferna območja. Za oskrbo ljudi se vzpostavljajo tudi nove mobilne oblike zdravstvene, socialne, kulturne oskrbe ter oblike mobilne prodaje različnega blaga (Zupančič, 2020).

Koroška ima trend demografske rasti prisoten le v osrednjem delu. Tvorijo ga občine suburbaniziranega pasu v osredju kotline med Celovcem in Beljakom in sega nekako od Šmohorja v Ziljski dolini na zahodu do Podjune na vzhodu. Celovec in Beljak sta jedri te cone in dejansko njen generator, čeprav ne izkazujeta najvišje rasti. A je dovolj prepričljiva, posebej ob upoštevanju, da vsa ostala koroška mesta izkazujejo kvečjemu stagnacijo ali pa rahlo nazadovanje. Značilno je tudi, da ekonomski pokazatelji (dohodek na prebivalca) ne korelirajo z demografskimi (preglednica 1).

Ni nepomembno, da je skoraj polovica poselitvenega prostora manjšine v coni suburbanizacije in s tem demografske rasti, kar predstavlja zmanjševanje deleža slovenskega življa že zaradi priseljevanja. Občine z najbolj intenzivno demografsko rastjo so Žihpolje, Grabštajn, Pokrče in Štalenska gora (vse vzhodno od Celovca), Kotmara vas zahodno od tod, Bekštajn in Rožek južno od Beljaka ter Čajna in Straja vas na Zilji. Dolina Drave (Rož) izkazuje zmerno prebivalstveno rast ali pa stagnacijo, kar je značilno tudi za večino občin v Podjuni. Višje ležeči predeli v celotnem pasu Karavank, na Strojni ter na severni strani Drave na južnih pobočjih Svinje so vsa v coni izrazite demografske regresije. Največji upad je zabeležila občina Železna Kapla. Demografski trendi pa so bili podobni na istih območjih že pred 20 leti (Zupančič, 2002) in gre torej za njihovo kontinuiteto.

5 REZULTATI IN RAZPRAVA: POSTMODERNA DRUŽBENA PARADIGMA IN MANJŠINA

Tri desetletja nazaj je v raziskavah o položaju slovenske manjšine na avstrijskem Koroškem veljalo stališče, da bo nadaljnja urbanizacija in suburbanizacija z uveljavljanjem urbanega načina življenja zaradi prostorskih pogojev in interakcij do neke mere sprostil socialni nadzor nad posameznikom, ta pa bo ob višji izobrazbeni ravni in socialnem statusu laže pariral družbenim pritiskom. Urbani način življenja se je zdel neke vrste temeljni referenčni okvir, v katerem je manjšina učinkovitejša, bolj elastična in prilagodljiva. Pri tem ni nepomembno, da je (poleg negativnih) prišlo zaradi takratnih političnih okoliščin do pomembnega povečanja pomena slovensčine v ekonomski sferi. Popis 1991 je dokazal določeno oživitev slovenskega jezikovnega

zavedanja na splošno in povsod po Avstriji (Zupančič, 1997). Manjšinam se je tudi v naslednjih letih v evrointegracijskem zagonu pripisovala vloga povezovalca (Zupančič, 2005, str. 28). Po preučevanju v zadnjih letih pa lahko ugotovimo, da je postmoderna družbeni utrip bolj zapleten, da urbanizacija sama ni poglavitni dejavnik ter da je več dejavnikov zunaj konteksta družbenih in političnih odnosov na Koroškem. Dejansko predstavljajo določen (ocenjujemo, da precejšen) eho-efekt globalnih tokov predvsem v spektru vrednostnega sistema in potem tudi prostorskega in družbenega vedenja. Postmoderna način življenja v urbaniziranem (in enako tudi suburbanem in podeželskem okolju) favorizira lokalnost, posebnost, individualnost. Uniformnost pretekle industrijske (moderne) družbene faze se mora postopoma umikati (Mlinar, 2008). Po nekaterih naziranjih je sprememba vrednot predvsem odraz zasičenosti z dobrinami, enostavnostjo življenja in kulturnim poenotevanjem; na nek način pravzaprav upor zoper to. Pomemben izvor gre iskati v novih zavedanjih o okolju, hrani, energiji, pa tudi širini kulture, ki je soočena z informacijskimi možnostmi spoznavanja globalnih razsežnosti in obenem tudi močjo globalizacije na različnih področjih. Ljudje sprejemajo prednosti, v kulturnem spektru pa iščejo izzive, ki so globalizaciji pravzaprav nasprotne. Zato je iskanje okoljsko prijaznega, zelenega, lokalnega in izvirnega izvedljivo zaradi možnosti in sprejemljivo, če ne kar favorizirano, prav zaradi novega vrednotenja različnih življenjskih okoliščin (Jameson, 2012). Manjšina to sedaj doživlja kot celoto postmodernega družbenega konteksta (Zupančič, 2022).

V analizi postmoderne družbene faze smo uporabili predvsem tri vire informacij. Objavljene biografije pomembnih koroških Slovencev v seriji »Tako smo živeli« (15) so omogočile rekonstruirati podobo predvsem agrarne in industrijske družbe ter takratni življenjski slog, prostorsko delovanje ter vrednote. Navezanost na lokalno okolje je bilo zelo močno in je predstavljajo identitetno sidrišče. Modernizacija je predstavljala določeno kulturno grožnjo predrugačenja in odtujevanja domačega sveta, čeprav je racionalni uvid veval tem (in drugim) osebam prilagajanje samega sebe in okolja razmeram. Močnejša navezanost na kulturno delo, socialno emancipacijo in zadržanje jezika kot ključnega atributa narodne pripadnosti so bile videti pogloblitve smeri reagiranja. Domače narečje so spoštovali, a težnja k obvladovanju zborne slovenščine je imela prednost. Zelo podobne izsledke nudijo opravljeni intervjuji v devetdesetih letih (Zupančič, 1997).

Postmoderna utrip in odzive manjšinske družbe smo skušali zajeti z nekaj (13) intervjuji; ni veliko, a daje vendarle neko indikativno podobo, ki se po odzivu zlasti mladih beleži tudi pri objavljenih izsledkih projekta »Mladi v slovenskem zamejstvu«. Oboje upoštevamo v nadaljevanju po področjih življenja. Tretji vir za to pa je ponudil vsaj sprva nekoliko nenadejano dober odziv pri iskanju in zavarovanju nesnovne dediščine na koroškem podeželju. Dejansko je ta odziv po svoje ključen in dobro potrjuje tudi stališča in izkušnje intervjuvancev.

Prej prikazani procesi urbanizacije in suburbanizacije na južnem Koroškem potrjujejo, da se je že samo zaradi priseljevanja v prej pretežno slovenske občine lokalna

jezikovna situacija povsem spremenila. Po štetju leta 2001 sta imeli le še občini Sele (nem. Zell Pfarre) in Globasnica (nem. Globasnitz) slovensko večino. Hkrati je prišlo do sprememb v sosedskih odnosih, ker se večina novih rezidentov obnaša podobno kot v mestnih blokkih. Medsosedska komunikacija je skromna, sporadična in največkrat pretežno utilitarnega značaja. Komunicirajo, kolikor je treba. Določen del (neredko večina) oseb v novih podeželskih soseskah je govorcev nemškega jezika in nekaterih o manjšini dejansko niso imeli nobene predstave. Suburbanizacija je v delu poselitvenega prostora neposredno prispevala k učinku razredčenja manjšine na lokalni ravni, kar je neposredno vodilo k umikanju slovenščine v javni rabi. V mestih je bila taka situacija že prej in priseljeni Slovenci so sprejemali novo okoliščino kot nekaj, na kar se je treba prilagoditi. Mesto je na drugi strani nudilo vrsto drugih priložnosti zlasti za višje kvalificirane in sicer tako karierno kot osebno. Poleg tega Celovec zaradi koncentracije slovenskih manjšinskih ustanov v mestu nudi tri ključne prednosti tudi na povsem manjšinskem področju: ugodna delovna mesta tudi v slovenskih ustanovah (in kjer se lahko uporablja slovenščina kot funkcionalni jezik), priložnosti za izobraževanje otrok do konca višješolske stopnje ter dostopnost kulturne ponudbe. Vse troje gre v prilog zadrževanja identitete. S tem je dejansko prišlo do določene inverzije glede na stanje pred desetletji, ko je predvsem domače okolje predstavljalo identitetno sidrišče. S tem pa ni rečeno, da lokalne okoliščine na podeželju, običajnem in onem bolj urbaniziranem, niso pomembne.

Na področju kulturnega angažiranja je bilo skozi desetletja doslej kulturno, prosvetno, športno in družabno dogajanje temelj živosti lokalne skupnosti. Delovati v tem okolju je bil skoraj imperativ, neke vrste dolg posameznika v odnosu do manjšinske skupnosti v celoti. Suburbani način bivanja je zaradi večje individualizacije sprostil oziroma zmanjšal lokalni socialni nadzor. S tem je bilo posameznikovo kulturno delovanje manj opazovano in predvsem manj ovirano. Zaradi precej doslednega dvojezičnega delovanja je bilo kulturno delovanje pripadnikov manjšine dejansko prispevek vsej lokalni skupnosti pa tudi širše. Ob manjšini nekaj bolj naklonjeni družbeni klimi je to dvigalo njihov ugled. Naraščajoča individualizacija ima tudi slabo stran v večji politični in kulturni apatiji. Čeprav je manjšina v povprečju precej bolj aktivna na kulturnem področju, je splošni trend v upadanju zanimanja za lokalna druženja. Nadomeščajo jih nove priložnosti in izzivi predvsem spletne in virtualne resničnosti. To velja zlasti za mlado generacijo, ki v večji meri posega po širši, tudi povsem globalni kulturni in družabni ponudbi. Ustvarja se diahroni medgeneracijski razkorak med pričakovanji starejše generacije, ki vidi v mladih predvsem nadaljevalce kulturne reprodukcije in prezentacije, mladi pa v tem ne vidijo dovolj izziva, ali pa zaradi časovno-prostorske organizacije za to niti nimajo časa oziroma priložnosti. Deficit je očiten zlasti na področju klasičnih medijev, ki očitno mlade manj privlačijo (Piko Rustja, 2018).

Pripadniki manjšine uporabljajo slovenski jezik vse bolj le simbolno (Obid, 2018). Poleg nemščine kot jezika večine se posebej pri mladi generaciji vse bolj uveljavlja angleščina v različnih oblikah, od specifičnega poklicnega žargona ali slenga v

družabnih elektronskih omrežjih do poslovne in zborne rabe. V življenju tipičnega pripadnika slovenske skupnosti je jezikovna komunikacija že precej pogosto večjezična, slovenščina pa ima pri tem, vsaj kar se obsega in funkcije tiče, precej podrejeno vlogo. Celó v poklicnem svetu (na primer v trgovini) je angleščina že zavzela mesto običajnega sporazumevalnega kanala (Kern, 2016). Manjšinski jezik je s tem precej prikrajšan. Trendom večjezične rabe so se zelo dobro prilagodile tudi vse tri višje šole s slovenskim jezikom. Celó več: po svoje so bile pionirke novega izobraževalnega trenda. Bogata ponudba večjezičnega izobraževanja krepi eno ključnih kompetenc pripadnikov slovenske skupnosti: jezikovno opolnomočenost za delovanje v vse bolj (jezikovno) raznolikem okolju. Večjezična znanja in kulturne veščine jim ob strokovnih kvalifikacijah krepijo tudi smisel za prilagodljivost in mobilnost.

V postmoderni družbi je zaradi bivanja in dela na več lokacijah ter področjih težje določiti značilen vzorec prostorskega vedenja, ker je časovno-prostorska organizacija posameznika prilagojena individualnemu ritmu. Ta izhaja iz potreb posameznika in njegove družine in je v nekem dinamičnem sorazmerju s ponudbo različnih dejavnosti, ki so dosegljive na več lokacijah (Zupančič, 2017). Seštevek vseh lokacij, na katerih posameznik vrši različne dejavnosti, je njegov funkcijski prostor. Ta upošteva različne funkcije, kot so bivanje (stanovanje), delo, izobraževanje in usposabljanje, oskrba, rekreacija in sprostitev, družabno in politično življenje in podobno. Za industrijsko (moderno) družbeno fazo je bil značilen t.i. zaporedni ali linearni pristop v časovno-prostorski organizaciji. Za industrijskega delavca ali nameščenca v podjetju z določenim delovnim časom se je dan začel z domačimi jutranjimi opravili, nadaljeval s potjo na delo, delom v podjetju oziroma službi, ob vračanju domov pa je še opravil priložnostno oskrbo. Zvečer se je zadrževal v domačem oziroma bližnjem okolju pri dejavnostih oskrbe in različnih prostočasnih dejavnostih. V postmoderni dobi je delovni čas postal raztegljiv, pogosto deljen in neredko tudi na različnih lokacijah. Zato se je povečala mobilnost. Domače okolje je ostal le prostor (lokacija) bivanja, vse ostalo je drugje. Posameznikov časovno – prostorski vzorec je postal mrežni; to pomeni, da se v dnevnem ritmu opravljanja različnih funkcij zunaj doma zvrsti več različnih lokacij, ki so razporejene na različnih točkah npr. v mestu in primestnih krajih, do koder je mogoča dostopnost. Lahko, a ne nujno, oblikujejo določen mrežni vzorec (Zupančič, 2020). Za uporabnika so bistvene in vplivne le točke, ki jih uporablja in s katerimi je v relativno pogostem stiku. Ostali vmesni prostor je zanj manj pomemben. Funkcijski prostor je postal stvar izbire; odvisen od interesov in možnosti. V sodobnem času vstopa na prizorišče tudi virtualni prostor, kot posledica vse več opravil, ki se vršijo na spletu. Lokacija sedaj ni več tako neposredno pomembna (Zupančič, 2021). Novi koncepti bivanja na dveh lokacijah, selitev na podeželje po upokojitvi in angažiranje na področju kulture, obujanja tradicij in varovanje narave so novi trendi življenjskega sloga postmodernega človeka. Omogoča ga sorazmerno visok življenjski standard in dobra infrastrukturna opremljenost v Avstriji, pospešujejo pa nove možnosti dela na daljavo, informacijska dostopnost po svetovnem spletu in različne možnosti tehnične asistencije v vsakdanjem življenju.

Ob tem se ustvarja vtis, da je globalizacijski eho preprosto prekril pomen domačega okolja, ker se posamezniki v njem zadržujejo manj in imajo na drugi strani vrsto alternativnih, tudi virtualiziranih možnosti. Toda domače okolje ni manj, pač pa drugače pomembno. Domače (podeželsko) okolje pridobiva predvsem na simbolni ravni, prek izražanja novih vrednot. Ostaja sidrišče prostorske (lokalne) identitete, ker vsaj deloma sovpada tudi s pripadnostjo manjšini. Prostor južne Koroške je teritorialno jedro koroških Slovencev. Zato se na lokalni ravni množijo potrebe po dokazovanju lokalne in tudi narodne, jezikovne in kulturne identitete, ker je vezana tudi na prostor in ne le na skupnost. Po izkušnjah na te simbolne pomene pogosteje reagirajo starejši, sploh upokojniki z višjo izobrazbo, poklicnimi izkušnjami in primernim življenjskim standardom. Materialna in nematerialna dediščina postajata zaradi tega iskano blago in svojevrsten kapital. Estetiki prostora se zaradi statusnih razlogov in potrebe po materialnem izražanju prenovljenega vrednotenja lokalnega okolja namenja vse večja pozornost in sicer tudi na način, da ji ponovno dodeljujejo določene praktične vloge. Okrasni vrtovi s skrbno striženo živo mejo ter gojenim travinjem, ki so bili za prejšnjo generacijo izraz prestiža in dokazovanje prestopa v urbano identiteto tudi na podeželju, se sedaj (spet) spreminjajo v uporabne zelenjavne vrtičke. V tej »retro« potezi gre gledati določeno sledenje višji okoljski zavesti, osveščanju o pomenu zdrave prehrane in načina življenja. Je svojevrsten odgovor na klic »nazaj k naravi«. Neredko pri tem sodelujejo upokojniki, ki imajo še dovolj energije in prihrankov in se v nekaterih primerih lotevajo tudi omejenih komercialnih oblik kmetovanja, a pod novimi, bio-ozroma eko- transparenti. Nekateri uporabljajo podeželsko bivališče s posestjo tudi kot sekundarno bivališče že v času aktivne delovne dobe in bivanja v mestu, računajoč na poznejše »tretje« življenjsko obdobje s ponovnim primikom k naravi. Del upokojencev, ki se aktivira kulturno in socialno ter nekateri tudi ekonomsko, je dragocen zlasti zaradi posedovanja jezikovnih praks in izkušenj. Po drugi strani pa nastopajo kot uporabniki različnih storitev, tudi takih, kjer se zahteva znanje manjšinskega jezika (Zupančič, 2021, str. 85). Tedaj po postane pomembno, kdo podeželski prostor poseduje in obvladuje. V kontekstu manjšine pa je pomembno, da kmetje in polkmetje kot lastniki zemljišč ostajajo ključni dejavniki obstoja in razvoja kulturne pokrajine. Fizični prostor (naravna pokrajina z materialno dediščino, ki so jo skozi generacije oblikovali ljudje) ima za narodno identiteto izjemno pomembno in nenadomestljivo vlogo: dokazuje, da je slovenska skupnost doma na južnem Koroškem in je glavni nosilec prostorske komponente narodne identitete.

Po pregledu kratkih intervjujev je mogoče izpostaviti naslednje značilnosti. Za človeka postmoderne družbene paradigme je značilno iskanje prostorske identitete in spoštovanje lokalne tradicije. To lepo ponazarjajo prizadevanja za ohranitev elementov naravnega in oblikovanega okolja, kot so hiše, kmečke stavbe, sakralni spomeniki in drugi grajeni elementi. Postmoderna človek spoštuje skromnost kmečke hiše, njeno vpetost v okolje. Na določen način je odtujenost, povzročena z uvajanjem povsem novih, hibridnih stavbnih struktur v doslej podeželsko in po videzu kmečko okolje

sprožilo refleks varovanja kulturne pokrajine. To je še posebej dobro razvidno pri starejši generaciji, ki se rada obdaja s simboli tradicionalnosti, včasih celo pretirano in kičasto. Ker pa mnogi elementi tradicionalne pokrajine asociirajo na prostor in čas, v katerem je bila manjšina v določenem okolju še lokalna večina, implicitno prispevajo tudi k identifikaciji z manjšino.

Doslej nismo izpostavljali, da bi bila nematerialna kulturna dediščina prostora za identiteto na njem živečega kolektiva tako široko prisotna in pomembna. Dolgotrajna prizadevanja koroških Slovencev za dvojezične napise in vlogo jezika v šolski ter uradni rabi, kar sodi v nabor manjšinskih pravic, ki jih mora zagotoviti Avstrija, podrobno analizirata Klemenčič in Klemenčič (2010). Pri tem še posebej izpostavljata pomen dvojezične topografije. Novejše raziskave nesnovne kulturne dediščine v obliki ledinskih, krajinskih in hišnih imen so pokazale dve temeljni razsežnosti te tematike. Projekt in spremljajoča dogajanja so dokazali prepričljivo prevlado slovenske lokalne in ledinske topografije; nemških imen je manj in so nastala večinoma pozneje kot prevodi in priredbe slovenskih izvirnikov. To dokazuje slovensko večinsko prevlado in široko teritorialno navezanost na določenih območjih oziroma občinah. Vendar je to v kontekstu naše raziskave manj pomembna okoliščina. Bistveno je namreč sprejemanje, iskanje in sodelovanje lokalnih skupnosti ne glede na sedanje jezikovno zaledje lokalnih prebivalcev. Bistveno je bilo zavedanje, da gre pri tem za »naše« okolje in se soočanje ter identifikacija s fizičnim prostorom prek imenske dediščine kaže kot indikator, ki je zaradi nesnovnega značaja lahko prenosljiv, upodobljen na skupni lokalni karti raznolikih ledinskih, vodnih, gozdnih imen, krajevnih oznak in opisov pa hišnih imen ter imen zaselkov in drugega. Pri tem naglašamo, da funkcijsko večina sedanje generacije lokalnega prebivalstva teh imen dejansko ne pozna ali pa jih je zaradi nerabe opustila ali pozabila. Smisel spoznavanja, učenja, sprejemanja in rekonstrukcije imenske dediščine je v iskanju in sprejemanju samem. Reakcija ljudi je bila podobna v večini okolij, čeprav se ta glede na predhodne ravni razumevanja med večino in manjšino precej razlikujejo med seboj, pa tudi po strukturi prebivalstva so med občinami precejšnje razlike. Zato utemeljeno sklepamo, da reakcija ljudi na možnost sprejemanja imenske dediščine ni toliko stvar nove, bolj tolerančne in dopuščajne države večine do manjšine, temveč veliko bolj odziv ljudi postmoderne dobe: globalni eho zanimanja za preteklost, dediščino, lokalnost in posebnosti, ki postajajo pomembne z novimi vrednotenji. Odkrivanje lokalnih značilnosti in gojenje različnih tradicij je torej kulturna potreba ljudi postmoderne dobe. Pripadniki manjpine imajo od vsega tega sicer precej koristi; a to je kolateralni učinek. Prebivalci iščejo in sprejemajo nesnovno dediščino, kot so ledinska in krajevna imena, različne tradicije in zgodbe pretežno zaradi svojih postmodernističnih kulturnih potreb in ne (ali vsaj ne prvenstveno) zaradi relacije do slovenske manjšine.

6 ZAKLJUČKI

Na avstrijskem Koroškem se je že pred prelomom tisočletja uveljavila postmoderna družba. Zanj je značilen urbani življenjski slog kot prostorski in družbeni referenčni okvir, dalje v njem pa so izpostavljene lastnosti zlasti individualizem, dinamičnost in prilagodljivost, v vrednostnem spektru pa dobivajo svojo veljavo nekatere tradicionalne materialne in nematerialne prvine kulturne pokrajine in družbe. Zato se zdi, da je postmoderni človek ob vključenosti v globalne povezave na drugi strani tudi lokaliziran. Vendar je to bolj kulturna kot zares materialna potreba. Slovenska manjšina je v stoletju od koroškega plebiscita leta 1920 do danes zadržala celotni prostor tradicionalne prisotnosti na južnem Koroškem. Struktura manjšine je močno spremenjena, število manjše, skupnost je dobro organizirana, socialno emancipirana ter samozavestna. Na politični ravni delovanja je zadržala doseganji dualizem in s tem določeno razdvojenost (Jesih, 2010). V večini občin je po podatkih zadnjih ljudskih štetij delež nazadoval pod 50 odstotkov. Koroški Slovenci so tudi na lokalnih ravneh večinoma v manjšinskem položaju. Učinke prostorske razpršenosti so procesi urbanizacije in suburbanizacije še pospešili. Vloga slovenščine kot operativnega jezika je nazadovala, deloma tudi zaradi vse večjega vpliva angleščine kot *lingua franca* moderne dobe v Evropi na mnogih področjih, ter seveda nemščine kot večinskega jezika. Pripadnik manjšine je nujno dvojezičen, kulturna in politična elita manjšine pa je vse bolj poliglotska. Vloga slovenščine se zmanjšuje tudi zaradi uveljavljanja mrežnega vzorca prostorskega vedenja manjšine. Funkcijski prostor, ki ga sestavljajo vse lokacije, na katerih pripadnik manjšine izvršuje različna opravila kot so delo, oskrba, izobraževanje, rekreacija, zabava, druženje ipd. se je razširil na mnoga okolja, kjer slovenščine praktično ni. Za postmoderno družbo je značilna povečana pozornost do lokalnih značilnosti. Postmoderni človek išče prostorsko identiteto, zanima ga preteklost in je ob globalni komunikaciji pozoren do tradicije in kulture bolj, kot pa so bili pred nekaj desetletji. Med značilne pojave te vrste sodi povečano zanimanje in sprejemanje nematerialne kulturne dediščine v obliki ledinskih, hišnih in pokrajinskih imen (ali kratko: imenske dediščine), a se ta javlja primarno kot kulturna potreba postmodernega družbenega utripa in vrednot in ne kot oblika toleriranja ter sprejemanja manjšine in njenih pravic. Pripadniki manjšine to sicer radi interpretirajo kot dejaven odraz manjšini bolj naklonjene klime, vendar za to ni najbolj trdnih argumentov. Na prostorsko komponento etnične identitete močno vpliva tudi funkcijski prostor, v katerem pripadniki manjšine uresničujejo svoje interese. Funkcijski prostor je bistveno širši od bivalnega, ni nujno sklenjen in obstaja tudi v virtualni realnosti. Družba starih je poseben izziv, ker imajo generacije različne vrednote, izkušnje in življenjske sloge. Javlja se potreba po nekakšnem manjšinskem medgeneracijskem sporazumu, ki bo razlike upošteval in iskal skupne interese, obenem pa spoštoval razlike v delovanju. Generacija starostnikov je pomemben nosilec kulturnih dejavnosti in ohranjanja dediščine.

Slovenščina ostaja najpomembnejši, a ne edini in tudi ne nujno ekskluzivni element narodne identitete. Obstaja vrsta okolij in situacij, kjer manjšinski jezik nima praktične

veljave. Pomemben pa je simbolno. Že se pojavljajo oblike slovenske pripadnosti brez slovenskega jezikovnega znanja. To lahko vodi v distanciranje od jezikovnega jedra Slovencev v Sloveniji. To lahko vodi v popolno asimilacijo. Realno imamo opraviti z drugačno identiteto, v kateri so manjšinski položaj ter avstrijsko državljanstvo ter lojalnost pomembni podobno kot to, da manjšina v širšem pripada slovenskemu jezikovnemu in kulturnemu korpusu. Manjšina je dnevno soočena z jezikovno tujostjo (nemščino), ki pa jo pragmatično uporablja tako pogosto in samoumevno, da je tudi ta način po svoje postal karakteristika manjšinskega nastopanja in vsebina koroško-slovenske identitete. Koroški Slovenci so seveda Slovenci; vendar drugačni »Slovenci«.

Opombe

- ¹ Predlog projekta »Identiteta Slovencev v manjšinstvu in diaspori v Avstriji in ZDA«, februar 2020, ARRS, nosilec: Jernej Zupančič.
- ² Ta vir prikazuje dokaj sodobno, do nekaj let staro prostorsko situacijo. Googlovi zemljevidi so javno in enostavno dostopni.
- ³ Vseh monografij v tej seriji je 22. Zaradi natančnosti beleženja so življenjske zgodbe lahko zelo uporaben vir za raziskovalce. Opisi življenjskih zgodb z družbenimi, gospodarskimi in političnimi okoliščinami, v katerih so intervjuvanci/ke živeli podajajo skoraj izključno starejši informatorji po spominu in deloma tudi njihovih dokumentih. Raziskovalci so njihove spomine in s tem torej osebno reflektivno zgodovino želeli iztrgati pozabi. Večina intervjuvancev je rojenih od 1910 do 1940 in so lahko v svojih spominskih opisih orisali postopno preobrazbo koroške družbe iz tradicionalne kmečke v sedanjo postindustrijsko ali postmoderno.
- ⁴ Do sedaj je bilo za 8 občin izdelanih 11 zemljevidov, v pripravi jih je še več.
- ⁵ Primer take karte je za občino Kotmara vas (nem. Köttmannsdorf), eno od najbolj intenzivno suburbaniziranih okolij na južnem Koroškem.
- ⁶ Navedeno po: <https://www.rtv slo.si/gospodarstvo/v-tujini-dela-vec-kot-30-000-slovencev/600253> Vendar nekateri v Avstriji tudi bivajo med tednom ali celo sezonsko, drugi se dnevno vozijo na delo. Zato je lahko razlika v evidencah.

Literatura in viri

- Bandelj, A., Mihelič, J., Zupančič, J., 2016. Zamejska Koroška. Ljubljana: Založba ZRC.
- Bister, F., 1982. Wien als kulturelles Zentrum der Slowenen. V: Deak Ernő (ur.). Ethnische Gruppen in der Bundeshauptstadt Wien. Wien: Wiener Arbeitsgemeinschaft der Österrichischen Volksgruppen, str. 71–88.
- Gantar, K., Rihar, L., Jaklitsch, H., Janežič, H., 2017. Rojstvo novih domovin. Boga-ta ustvarjalnost slovenskih beguncev v Italiji in Avstriji. Ljubljana: NUK, Založba Družina.
- Gariup, M., 2000: Opcija za Tretji Rajh v Kanalski dolini. Trst: Zadruga Dom.

- Grafenauer, B., 1946. Narodnostni razvoj na Koroškem od srede 19. stoletja do danes. V: Grafenauer, B., Ude, L., Vesel, M. (ur.). Koroški zbornik. Ljubljana: Državna založba Slovenije, str. 117–246.
- Gstettner, P., 1988. Zwanghaft Deutsch? Über falschen Abwehrkampf und verkehrten Heimatdienst, Klagenfurt/Celovec: Drava/SZI.
- Ibounig, P., 1986. Die Kärntner Slowenen in Spiegel der Volkszählung 1981. Klagenfurt: Amt der Kärntner Landesregierung.
- Jagodic, D. (ur.), 2018. Družbena participacija mladih v slovenskem zamejstvu. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, Slovenski znanstveni inštitut, Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik, Slovenski raziskovalni inštitut.
- Jameson, F., 2012. Postmodernism or the cultural logic of late capitalism. Jaipur, New Delhi, Bengaluru, Guwahti, Kolkata: Rawat Publications.
- Jesih, B., 2010. Ethnos und Politik. Was wollen die Kärntner Slowenen. Celovec: Drava.
- John, M., Lichtblau, A., 1993. Schmelztiegel Wien – einst und jetzt. Zur Geschichte und Gegenwart von Zuwanderung und Minderheiten, 2. verb. Auflage. Wien: Böhlau Verlag.
- Kattinig, F., Zerzer, J., 1982. Dvojezična Koroška/Zweisprachige Kärnten. Celovec: Mohorjeva založba.
- Kern, D., 2016. Ohranjanje identitete s poučevanjem slovenščine med Slovenci v Avstriji. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo.
- Klemenčič M., Klemenčič V., 2008. The endeavors of Carinthian Slovenes for their ethnic survival with/against Austrian governments after World war II : (selected chapters). Celovec, Ljubljana, Dunaj: Hermagoras/Mohorjeva.
- Klemenčič, M., Klemenčič, V., 2010. Die Kärntner Slowenen und die Zweite Republik. Klagenfurt: Hermagoras Verlag.
- Klemenčič, V., 1959. Migracije prebivalstva na Koroškem med leti 1934–1951. Ljubljana: Zbornik Koroške, str. 92–112.
- Klemenčič, V., 1986. Koroški Slovenci danes. Geografski obzornik, 23, 2-3, str. 51–57.
- Klemenčič, V., 1990. Metodologija uradnih popisov prebivalstva pripadnikov slovenske manjšine v Avstriji, Italiji in na Madžarskem. V: Vratuša, A. (ur.). Narodne manjšine. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, str. 31–45.
- Klemenčič, V., 1994. Narodne manjšine kot element politične, prostorske, socialne in ekonomske stvarnosti v Alpsko-Jadranskem-Panonskem prostoru. V: Vencelj P., Klemenčič, V., Novak Lukanovič, S. (ur.). Manjšine v prostoru Alpe-Jadran. Ljubljana: Delovna skupnost Alpe-Jadran, str. 1–8.
- Kržišnik Bukič, V. (ur.), 2017. Splošni položaj mladih v slovenskem zamejstvu. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, Celovec: Slovenski znanstveni inštitut, Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik, Trst: Slovenski raziskovalni inštitut.
- Lokar, A., 1999. Modernization and ethnic problems in Carinthia, Slovene Studies, 14, 1, str. 35–50.

- Medved, D., 1995. Slovenski Dunaj. Klagenfurt/Celovec: Hermagoras Verlag/Mohorjeva.
- Mlinar, Z., 2008. Prostorsko-časovna organizacija bivanja. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Novak Lukanovič, S. (ur.), 2019. Jezikovni profil mladih v slovenskem zamejstvu. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, Celovec: Slovenski znanstveni inštitut, Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik, Trst: Slovenski raziskovalni inštitut.
- Obid, M. (ur.), 2018. Identitetne opredelitve mladih v slovenskem zamejstvu. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, Celovec: Slovenski znanstveni inštitut, Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik, Trst: Slovenski raziskovalni inštitut.
- Obid, M., 2017. Splošni položaj mladih v slovenskem zamejstvu v Avstriji. V: Kržišnik Bukič, V. (ur.). Splošni položaj mladih v slovenskem zamejstvu. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, Celovec: Slovenski znanstveni inštitut, Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik, Trst: Slovenski raziskovalni inštitut, str. 105–148.
- Obid, M., 2020. Jezik in identiteta pri Slovencih na avstrijskem Koroškem, v: Hren, K. et al. (ur.): Probleme und Perspektiven des Volksgruppenschutzes 100 Jahre nach der Kärntner Volksabstimmung = Problemi in perspektive narodnih skupnosti 100 let po koroškem plebiscitu. Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva – politično izobraževanje, str. 371–384.
- ÖREK 2030 in brief, Austrian spatial Development Concept, 2021. pdf.
- Österreich Lexikon, 1995. Band1. Wien: Verlagsgemeinschaft Österreich-Lexikon & u.a..
- Paschinger, H., 1976. Kärnten. Eine geographische Landeskunde, Erster Teil. Klagenfurt: Verlag des Landesmuseums für Kärnten.
- Piko Rustja, M., 2019. Slovenski jezik na avstrijskem Koroškem in Štajerskem. V: Novak Lukanovič, S. (ur.). Jezikovni profil mladih v slovenskem zamejstvu. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, Celovec: Slovenski znanstveni inštitut, Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik, Trst: Slovenski raziskovalni inštitut, str. 121–191.
- Podlipnig, K., 1991. Die Wirtschaftsbeziehungen zwischen Kärnten und Slowenien. Stand und Perspektiven. Mitteilungen des Arbeitskreises für neue Methoden in der Regionalforschung, 21, str. 119–125.
- Reiterer, A. F., 1986. Doktor und Bauer. Ethnischer Konflikt und sozialer Wandel: Die Sozialstruktur der slowenischen Minderheit in Kärnten. Celovec/Klagenfurt: Drava/SZI.
- Reiterer, A. F., 1993. Minorities in Austria. Patterns of Prejudice, 27, 2, str. 49–62. DOI: 10.1080/0031322X.1993.9970110.
- Reiterer, A. F., 1996. Kärntner Slowenen: Minderheit oder Elite? Neuere Tendenzen ethnischen Arbeitsteilung. Celovec/Klagenfurt: Drava/SZI.
- Statistisches Handbuch des Landes Kärnten, 2021. Klagenfurt: Kärntner Landesregierung.

- Unkart, R., Glantschnig, G., Ogris, A., 1984. Zur Lage der Slowenen in Kärnten. Die slowenische Volksgruppe und die Wahlkreiseinteilung 1979 – eine Dokumentation. Klagenfurt: Verlag des Kärntner Landesarchivs.
- V tujini dela več kot 30.000 Slovencev, 2022. URL. <https://www.rtv slo.si/gospodarstvo/v-tujini-dela-vec-kot-30-000-slovencev/600253> (citirano 22. 12. 2022)
- Vavti, S., 2009. »Wir haben alles in uns...«. Identifikationen in der Sprachenvielfalt. Wien: Peter Lang.
- Volkszählungen 1971–2001. Umgangssprache Kärnten, Gemeinden und Ortschaften. Wien: Statistik Austria, April 2002.
- Zimmermann, F. M., 1995. Tourismus in Österreich. Instabilität der Nachfrage und Innovationszwang des Angebotes. Geographische Rundschau, 47, 1, str. 30–37.
- Zorn, T., 1973. Nacistično ljudsko štetje na Koroškem leta 1939. Zgodovinski časopis, 27, str. 91–105.
- Zupančič, J., 1997. Slovenci v Avstriji. Doktorska disertacija. Ljubljana, Filozofska fakulteta UL.
- Zupančič, J., 1998. Identiteta je merljiva. Prispevek k metodologiji proučevanja etnične identitete. Razprave in gradivo, št. 33, 253–268.
- Zupančič, J., 1999. Slovenci v Avstriji. Ljubljana: Inštitut za geografijo.
- Zupančič, J., 2002a. Grenzüberschreitende Pendelwanderung aus Slowenien nach Österreich und Italien. Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft, 144, str. 145–157.
- Zupančič, J., 2002b. Številčni razvoj koroških Slovencev v luči rezultatov ljudskega štetja leta 2001. Razprave in gradivo, 40, str. 72–105.
- Zupančič, J., 2003. Minorities: how long will they have a 'bridge function'? V: Heffner, K., Sobczynski, M. (ur.). The role of ethnic minorities in border regions: selected problems of ethnic and religious minorities. Opole: Instytut Slaski w Opole, Łódz: University of Łódz, str. 7–16.
- Zupančič, J., 2005. Vloga in pomen narodnih manjšin v čezmejnem sodelovanju. Primer manjšin v Sloveniji in Slovencev v sosednjih državah. Razprave in gradivo, št. 47, str. 26–41.
- Zupančič, J., 2013. Dunajski Slovenci v perspektivi skupnega slovenskega kulturnega prostora. V: Rajšp, V. (ur.). Slovenski odnosi z Dunajem skozi čas. Celovec: Slovenski znanstveni inštitut = Slowenisches Wissenschaftsinstitut, Ljubljana: Založba ZRC, Inštitut za narodnostna vprašanja, str. 27–42.
- Zupančič, J., 2017. Socialna geografija: človek, prostor in čas. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Zupančič, J., 2020. Koroški Slovenci: sedanjost in prihodnost manjšine v postmoderni družbi. V: Hren, K. in sod. (ur.). Probleme und Perspektiven des Volksgruppenschutzes 100 Jahre nach der Kärntner Volksabstimmung = Problemi in perspektive narodnih skupnosti 100 let po koroškem plebiscitu. Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva – politično izobraževanje, Hermagoras – Politische Bildung, str. 385–408.

- Zupančič, J. 2000. Migration of Slovenes to Austria during the period of transition. V: Heffner, K., Zupančič J. (ur.). Small European regions during transition period: migration processes. Opole: Silesian Institute in Opole, str. 42–55.
- Zupančič, J. 2021. Sodobne spremembe med koroškimi Slovenci. V: Geršič, M., Bat, M. (ur.). Koroška: od preteklosti do perspektiv. Ljubljana: Zveza geografov Slovenije, str. 76–87.
- Zupančič, J. 2022. Slovenske manjšine v sosednjih državah. Ljubljana: Znanstvena založba UL.

THE POSITION OF THE SLOVENIAN MINORITY IN THE AUSTRIAN LAND CARINTHIA IN THE POST-MODERN SOCIAL STAGE

Summary

The paper deals with the current spatial and social processes in the settlement area of the Slovenian minority in Austrian Carinthia and analyzes the position of the Slovenian minority under the conditions of the postmodern phase of society. In the introduction the ethnic development of the minority in the last century is presented and the spatial development in southern Carinthia is defined. It is examined how and to what extent the characteristics of spatial structures and the lifestyle of people in the postmodern society can influence the members of the minority. Data from Austrian statistics and materials from which it was possible to reconstruct the way of life of people in different periods were used for the study. These are a series of biographies "This is how we lived", a series of monographs in the collection *Mladi v slovenskem zamejstvu*, we used some material from the author's personal collection from the 1990s, 13 interviews conducted in recent years, and analyzed a collection of maps of selected municipalities about Slovenian landscape and house names, as well as the circumstances in which the maps were created.

In the period from 1920 to 2020, the situation of the Carinthian Slovenes changed significantly. Their settlement area remained more or less the same, but with a much smaller number (according to statistics about 14,000, according to estimates up to 45,000), but a modernized, organized, solidly educated, socially emancipated and more self-confident ethnic group. But the price was high, as the number of members of the minority fell by almost 80% according to official figures, but by about half according to estimates. Urbanization and suburbanization in various phases have greatly changed the image of the settlement area of the Carinthian Slovenes. In the post-modern phase of society, only the two largest provincial cities have increased demographically. The largest population increases have occurred in

their suburban hinterland, which stretches from Podkloštr in the west through Beljak and Vrbsko jezero to Klagenfurt and further toward Velikovec, with relatively little to the north and south. The suburban area now covers almost one third of the settlement area of the Carinthian Slovenes. The general spatial and social changes have a great indirect and also direct impact on the life of the Slovenian minority. The minority has to adapt to the new conditions. The urban way of life prevails in rural areas. Even at the local level, the Carinthian Slovenes are mostly in a minority position. The effects of spatial dispersion were accelerated by the processes of urbanization and suburbanization. Under the conditions of dispersion, the role of Slovene as a means of communication declined sharply. It was not until the late 1980s that the Slovenian language became economically important and interesting due to numerous cross-border purchases. A decade later, the minority played an important role as a link for various cross-border activities. In the last two decades, the communicative role of Slovenian has diminished. Members of the minority preserve Slovene for its symbolic value, but in practical use and in communication between members of the minority it plays an increasingly minor role. English is entering the business world, especially among the younger generation, as the lingua franca of modernity in Europe in many areas, and of course German as the official language of Austria and the language of the majority. A member of a minority is necessarily bilingual, and the cultural and political elite of the minority is increasingly polyglot. There are already forms of Slovene affiliation without knowledge of the Slovene language. This can lead to a distancing from the linguistic core of Slovenes in Slovenia. This can lead to complete assimilation. In reality, we are dealing with a different identity, where minority status and Austrian citizenship and loyalty are as important as the fact that the minority belongs to the broader Slovenian linguistic and cultural corpus. The minority is confronted on a daily basis with a foreign language (German), which it uses pragmatically so often and as a matter of course that this manner has also become a feature of the minority's appearance and the content of Carinthian-Slovenian identity. The Carinthian Slovenes are Slovenes, of course, but other "Slovenes".

The postmodern social phase is characterized by an urban lifestyle as a spatial and social frame of reference, and further, the qualities of individualism, dynamism and adaptability are emphasized in it, while some traditional material and immaterial elements of the cultural landscape and society gain their validity in the value spectrum. On the other hand, postmodern man is also localized and at the same time involved in global contexts. Characteristic activities include interest in local history, ethnicity, and local culture. Various "retro styles", greater attention to the environment, and concern for cultural heritage are popular. In Carinthia, we looked more closely at ideas (and projects) for creating community maps with place names, landscape and house topology, names of peaks, and water features. These are mostly Slovenian and written in Carinthian dialect, but are relatively well received by residents, which has less to do

with a more open and tolerant attitude toward the minority (although this is often proclaimed) and more to do with a typical postmodern cultural reaction. However, this is still an advantage for the minority, as it promotes the local (Slovenian) cultural heritage as a common – collective good.